

Anna Wach

Znaczenie oraz rola Grupy Wyszehradzkiej w latach 1991-2007

Słupskie Studia Historyczne 16, 217-227

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA WACH
OLSZTYN

ZNACZENIE ORAZ ROLA GRUPY WYSZEHRADZKIEJ W LATACH 1991-2007

Początki współpracy krajów środką Europy sięgają początków XIV w. Już w roku 1335 Zamek Wyszehradzki, ówczesna siedziba królów Węgier, stał się miejscem zjazdu królów Polski, Czech i Węgier. Postanowili oni ściśle ze sobą współpracować na polu zarówno polityki, jak i handlu, inspirując w ten sposób swoich następców do późniejszego pomysłu inicjatywy środkowoeuropejskiej. Tu ma swoje korzenie nazwa ugrupowania regionalnego, jakim jest Grupa Wyszehradzka, która została powołana 656 lat później przez prezydenta Czechosłowacji, Vaclava Havla, premiera Węgier, Józsefa Antalla i prezydenta Polski, Lecha Wałęsę.

Aby móc zrozumieć, w jakim celu i w jakiej atmosferze powstawała Grupa Wyszehradzka, należy przyjrzeć się sytuacji, jaka panowała w Europie od końca lat 80. XX w.

Kryzys – a w konsekwencji rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), który był obszarem ścisłej współpracy państw związkowych – zapoczątkował wiele trudności politycznych, gospodarczych i społecznych jego członkom. Instrumentem w procesie uniformizacji i integracji państw socjalistycznych pod hegemonią ZSRR stała się powołana w styczniu 1949 r. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Wraz z rozpadem ZSRR rozpadł się też rynek RWPG, a państwa, dla których był on rynkiem głównym, ogarnął kryzys. Przejście od systemu centralnego planowania do gospodarki rynkowej – gdziekolwiek by tego próbowano – to bolesny proces. Stagnacja, a nawet cofnięcie jest niemal nieuniknione. We wszystkich krajach, które z systemu gospodarki planowanej przechodziły do gospodarki rynkowej, drastycznie obniżył się poziom życia¹. Obok trudności gospodarczych pojawił się problemem zapewnienia bezpieczeństwa byłym „satelitom” radzieckim. Dopóki istniał ZSRR, istniał też Układ Warszawski², czyli związek woj-

¹ H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2002, s. 898.

² Oficjalna nazwa to „Układ o Przyjaźni, Współpracy i Pomocy Wzajemnej”. Jego formalne zasady zostały określone w 1955 r. przez I sekretarza Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikitę Chruszczowa. Pakt podpisano 14 maja 1955 r. w Warszawie. Miał funkcjonować przez 30 lat. W kwietniu 1985 r. ważność paktu przedłużono na następne 20 lat. Istniał do 1 lipca 1991 r.

skowy państw Europy Środkowej i Wschodniej pozostających pod wpływem Związku Radzieckiego. Kiedy Układ rozpadł się, byli członkowie zaczęli szukać nowych sojuszników. Zniknął podział świata na komunistyczny Wschód oraz demokratyczny Zachód. Rozpad bloku radzieckiego oraz wstrzeźliwość Zachodu, szczególnie w pierwszej połowie lat 90. w kwestii przyjęcia państw byłego bloku wschodniego do gospodarczych i militarnych struktur Europy Zachodniej, spowodowały powstanie w tej części kontynentu europejskiego swego rodzaju politycznej i militarnej próżni. Państwa te pozostawały w tzw. szarej strefie bezpieczeństwa bądź w tzw. międzyeuropie, między sojuszem zachodnim z jednej strony, a z drugiej między Rosją i utworzoną w grudniu 1991 r. na obszarze byłego Związku Radzieckiego Wspólnotą Niepodległych Państw³. Wiele byłych „satelitów” radzieckich musiało obrać nowy kierunek współpracy międzynarodowej. Takimi państwami były między innymi środkowoeuropejskie kraje postkomunistyczne, takie jak Rzeczpospolita Polska, Czechosłowacka Republika Federalna oraz Republika Węgierska.

Po przełomie politycznym 1989 r. Polska, Czechosłowacja i Węgry podjęły próbę ułożenia swych wzajemnych stosunków na zasadach partnerskich. Zarówno na płaszczyźnie ekonomicznej, jak i politycznej nie nastąpiło to od razu. Podstawy traktatowe – z określeniem celów, zasad i ram stosunków dwustronnych – przyniósł zawarty 6 października 1991 roku w Krakowie polsko-czechosłowacki „Układ o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy” oraz polsko-węgierski „Układ o dobrosąsiedzkiej i przyjaznej współpracy”⁴. Tak oto na fali aktywności regionalnej państw byłego bloku radzieckiego, określanej mianem „nowego regionalizmu”⁵, 15 lutego 1991 r. został powołany do życia Trójkąt Wyszehradzki. W rezultacie podziału Czechosłowacji w 1993 r. na Republikę Czeską i Republikę Słowacką powstała Grupa Wyszehradzka (Visegrad Group, tzw. V4), nieoficjalnie nazywana Czworokątem Wyszehradzkim. Grupa ta jest stowarzyszeniem regionalnym, pozbawionym instytucjonalnego zaplecza. Współpraca wyszehradzka opiera się wyłącznie na konsultacjach. Jediną stałą instytucją Grupy jest założony w 1999 r. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

Główne powody współpracy wyszehradzkiej wynikają nie tylko z geograficznego sąsiedztwa tych czterech krajów. Grupa odzwierciedla wysiłki krajów regionu środkowoeuropejskiego w zakresie współpracy dotyczącej wielu wspólnych działań w ramach ogólnie pojętej integracji europejskiej. Czechy, Węgry, Polska i Słowacja od zawsze były częścią pewnej wspólnoty o tych samych korzeniach cywilizacyjnych i kulturowych, jak również wartościach religijnych i intelektualnych, które pragną zachowywać i umacniać⁶.

³ M. Stolarczyk, *Europa Środkowa w polityce zachodniej Niemiec u schyłku XX wieku*, [w:] *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*, red. J. Przewłocki, Katowice 1999, s. 16-17.

⁴ M. Szczepaniak, *Współpraca gospodarcza państw Grupy Wyszehradzkiej. Trzy lata funkcjonowania CEFTA*, „Przegląd Zachodni” 1996, nr 3, s. 45.

⁵ P. Andrzejewski, M. Szczepaniak, *Państwa Grupy Wyszehradzkiej – obraz gospodarczy*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 4, s. 57.

⁶ <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=1029> (10.10.2007).

Podczas spotkania w Wyszehradzie w lutym 1991 r. przywódcy podpisali Deklarację o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej. „Bratysławskie spotkanie prezydentów, premierów, ministrów spraw zagranicznych i parlamentarzystów Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej zapoczątkowało proces tworzenia podstaw i nowych form współpracy politycznej, gospodarczej i kulturalnej tych państw w zmienionej sytuacji w Europie Środkowej”⁷. Według Deklaracji „podobieństwa sytuacji ukształtowanej w minionych dziesięcioleciach wyznacza tym trzem państwom zbieżne zasadniczo cele: pełne przywrócenie niezależności państwowej, demokracji i wolności; likwidację wszystkich istniejących społecznych, gospodarczych i duchowych przejawów systemu totalitarnego; budowę demokracji parlamentarnej, nowoczesnego państwa prawa; poszanowanie praw człowieka i jego podstawowych wolności; stworzenie nowoczesnej gospodarki rynkowej; włączenie się w pełnym zakresie w europejski system polityczny, gospodarczy oraz system bezpieczeństwa i prawodawstwa”⁸. Sygnatariusze Deklaracji oświadczyli, że ich współpraca „realizowana będzie poprzez spotkania i konsultacje przeprowadzone na różnych szczeblach i w różnych formach”⁹. Współpraca państw wyszehradzkich okazała się niezmiernie ważna w okresie przejściowym od reżimu niedemokratycznego do społeczeństwa w pełni wolnego, pluralistycznego i demokratycznego.

Początkowo współpraca polityczna Grupy, na skutek różnicowania się interesów tworzących ją państw oraz wstrzymania pomocy ze strony państw zachodnich, ustąpiła miejsca współpracy gospodarczej, która zyskała podstawy traktatowe w postaci podpisanej 21 grudnia 1992 r. Środkowoeuropejskiej Umowy o Wolnym Handlu (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA*). Umowa ta weszła w życie trzy miesiące później – 1 marca 1993 r. Należy przypomnieć, że po drugiej wojnie światowej Polska, Czechosłowacja i Węgry przez ponad czterdzieści lat budowały swe gospodarki wzorując się na modelu radzieckim. Instrument w procesie uniformizacji i integracji państw socjalistycznych pod hegemonią ZSRR stanowiła wspomniana już Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Ustalenia podejmowane w ramach RWPG sprawiły, że większość wzajemnych obrotów przypadała na bilateralną wymianę ze Związkiem Radzieckim, a jej intensywność była bardzo wysoka. RWPG powstała na bazie przesłanek politycznych, a Grupa Wyszehradzka – politycznych i gospodarczych, z przewagą tych drugich w początkowym okresie współpracy. Dzięki „jesieni ludów” w 1989 r. RWPG stała się reliktem minionej epoki, a jej adaptacja do nowych celów i potrzeb okazała się niemożliwa do urzeczywistnienia. Przejście z dniem 1 stycznia 1991 r. z rozliczeń w rublach transferowych na rozliczenia w *USD* oznaczało w praktyce koniec RWPG. Okazało się bowiem, że towary

⁷ Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej, Wyszehrad, 15 lutego 1991 r. (<http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=940-10.10.2007>).

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

i usługi oferowane sobie nawzajem przez państwa RWPG były z reguły droższe i/lub gorsze jakościowo od tych, które można było nabyć za te same kwoty *USD* na rynku światowym. Równocześnie wśród dotychczasowych partnerów pojawiła się tendencja do maksymalizacji eksportu i minimalizacji importu za waluty wymienne. Musiało to doprowadzić do ograniczenia wzajemnej wymiany handlowej. Wystąpił chroniczny brak walut wymiennalnych. W efekcie tych wszystkich procesów rynek bylejsz RWPG rozpadł się, a państwa, dla których był on rynkiem głównym, ogarnął kryzys¹⁰.

CEFTA przyczyniła się do zahamowania w 1993 r. negatywnych tendencji we wzajemnej wymianie handlowej, jakie wystąpiły w latach 1990-1992. Natomiast modyfikacje Umowy, dokonane w latach 1994-1995, sprawiły, że państwa *CEFTA* zjednoczył wspólny interes w usuwaniu barier celnych oraz tworzenie podstaw do swobodnego przepływu kapitału, usług i siły roboczej. W ten sposób zaczęły powstawać coraz korzystniejsze warunki do konkurencji, lepiej zaczęto wykorzystywać krajowe czynniki produkcji. Wszystko to pobudziło wzrost gospodarczy¹¹. Równocześnie państwa *CEFTA*, przyjmując rozwiązania europejskie, wypełniały stopniowo warunki niezbędne do uzyskania członkostwa w obrębie o wiele większej i bardziej zaawansowanej struktury, jaką była Unia Europejska. Budując strefę wolnego handlu państwa V4 pragnęły dowieść swej dojrzałości do funkcjonowania w obrębie organizacji. Postrzegały one integrację z Europą jako następny krok w procesie przezwycięzania sztucznych podziałów na tym kontynencie poprzez wzajemne wspieranie się. Osiągnęły ten cel 1 maja 2004 r., kiedy wszystkie stały się członkami UE. Zanim do tego doszło, należy prześledzić również proces współpracy politycznej, a nie tylko gospodarczej.

W 1993 r. Grupa Wyszehradzka jako struktura współpracy politycznej zaczęła zamierać. Przyczyn tego procesu było kilka: rozpad federacji czeskosłowackiej z końcem 1992 r., pogarszanie się stosunków słowacko-węgierskich i słowacko-czeskich oraz rosnące przekonanie władz Republiki Czeskiej, że staraniami indywidualnymi szybciej zapewnią członkostwo Czech w strukturach zachodnich. Przekonanie to, przynajmniej w odniesieniu do integracji europejskiej, podzielał również rząd węgierski. Przykładowo Vaclav Klaus, pierwszy premier Czech, był zdecydowanym przeciwnikiem współpracy regionalnej w Europie Środkowej. Uważał, że Trójkąt Wyszehradzki nie przyczynia się do przyspieszenia integracji z Europą Zachodnią. W styczniu 1993 r. stwierdził, że Wyszehrad nie dotyczy Słowacji oraz że był to proces stworzony całkowicie sztucznie przez Zachód, a nie przez kraje Europy Środkowej¹². Do osłabienia Grupy Wyszehradzkiej w ogromnym stopniu przyczyniły się również Wspólnota Europejska i Pakt Północnoatlantycki, przez parę lat nie dając państwom V4 żadnych czytelnych sygnałów w sprawie swego rozszerzenia na Wschód. Wskutek tego najważniejszy budulec wspólnego interesu politycz-

¹⁰ M. Szczepaniak, *Współpraca gospodarcza państw...*, s. 46-47.

¹¹ P. Andrzejewski, M. Szczepaniak, *Państwa Grupy Wyszehradzkiej...*, s. 57.

¹² A. Grajewski, *Grupa Wyszehradzka – narodziny i zmierzch*, „Przegląd Polityczny” 1996, nr 32, s. 22.

nego, jakim była współpraca w dążeniu do członkostwa tych organizacji, uległ „rozmyciu”¹³.

Sytuacja zmieniła się diametralnie w 1997 r. Współpracę polityczną zaczęły wówczas zacieśniać Polska, Czechy i Węgry. Impulsy skłaniające do zacieśnienia tej współpracy płynęły narastająco. Najpierw były to sygnały z drugiej połowy 1996 r., wskazujące na dojrzewanie w NATO decyzji o przyjęciu trzech wymienionych państw do swoich struktur. Dnia 23 lipca 1996 r. Izba Reprezentantów uchwaliła ustawę o ułatwieniu rozszerzenia NATO, a mianowicie upoważniała prezydenta USA do udzielenia w 1997 r. pomocy w łącznej wysokości 60 milionów USD Polsce, Czechom i Węgrom na dostosowanie ich sił zbrojnych do standardów Paktu. Dnia 22 października 1996 r., podczas kampanii wyborczej w Detroit, Bill Clinton oświadczył: „Dziś chciałbym ogłosić cel Ameryki: do 1999 roku – w pięćdziesiątą rocznicę NATO i 10 lat po upadku muru berlińskiego – pierwsza grupa państw, które zaprosimy, powinna stać się pełnoprawnymi członkami NATO”¹⁴. Decyzja o przyjęciu Polski, Czech i Węgier w roku 1999 do Paktu zapadła 8 lipca 1997 r. na szczycie Sojuszu w Madrycie.

Kolejne impulsy dały Komisja Europejska, rekomendując 15 lipca 1997 r. Polskę, Czechy i Węgry do rozmów w sprawie członkostwa w Unii Europejskiej, a następnie Rada Europejska, decydując 12-13 grudnia 1997 r. w Luksemburgu o rozpoczęciu z nimi negocjacji akcesyjnych. Możliwość osiągnięcia przez trzy państwa identycznych celów strategicznych okazała się czynnikiem sprzyjającym stopniowej odbudowie ich wspólnego interesu politycznego. W odbudowie tego interesu nie brała udziału Słowacja¹⁵.

W latach 1997-2001 w polityce Słowacji dają się zauważyć dwa wyraźne przedziały czasowe. Pierwszy z nich trwał do końca rządów Vladimira Meciarą, czyli do końca września 1998 r., a drugi po jego rządach. Zmiana koalicji rządzącej na Słowacji okazała się istotna w stosunkach między państwami Europy Środkowej. Za rządów V. Meciarą Słowacja utrzymywała napięte stosunki z Węgrami oraz dystansowała się od współpracy politycznej w Czechami. W połączeniu z niedemokratycznym stylem sprawowania władzy przez ekipę Meciarą spowodowało to nieuwzględnienie kandydatury Słowacji przez NATO i Unię Europejską w pierwszym etapie ich rozszerzenia. Z kolei w drugim przedziale czasowym polityka nowych władz słowackich otworzyła Słowacji drzwi do struktur zachodnich oraz umożliwiła odrodzenie się Grupy Wyszehradzkiej¹⁶. Dnia 30 października 1998 r. został zaprzysiężony nowy rząd premiera Mikulasa Dzurindy. Zapowiedział on odrodzenie współpracy czterech państw wyszehradzkich oraz że w staraniach integracyjnych liczy na poparcie Polski¹⁷. Kilka dni wcześniej, 21-22 października 1998 r., doszło w Buda-

¹³ F. Gołębski, *Grupa Wyszehradzka – próba realizacji koncepcji wielostronnej współpracy w Europie Środkowej*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 68-70.

¹⁴ S. Walczak, *Clinton obiecuje powiększenie NATO*, „Rzeczpospolita” z 23 X 1996 r., s. 1.

¹⁵ M. Szczepaniak, *Odrodzenie Grupy Wyszehradzkiej (1997-2001)*, „Przegląd Zachodni” 2002, nr 1, s. 36.

¹⁶ Tamże, s. 37.

¹⁷ A. Niewiadomski, *Słowacja liczy na Polskę*, „Rzeczpospolita” z 6 XI 1998 r., s. 6.

peszcie do spotkania premierów Polski, Czech i Węgier. Wydali oni „Wspólne oświadczenie premierów Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Czeskiej i Republiki Węgierskiej”, w którym zapowiedzieli odnowienie obumarłej współpracy wyszehradzkiej. Stwierdzili również, iż ich państwa poczyniły duży krok w realizacji najważniejszych wspólnych celów sformułowanych w Deklaracji z 1991 r., to jest włączenia się do struktur obronnych, politycznych i ekonomicznych Zachodu. Premierzy podkreślili, że państwem integralnie związanym z ideą wyszehradzką jest Słowacja, która może liczyć na ich aktywne wsparcie¹⁸. Nie ulega wątpliwości, że na takie stanowisko Polski, Czech i Węgier wpływ miały czynniki geopolityczne. Słowacja leży bowiem w samym sercu Grupy Wyszehradzkiej. Tylko ona graniczy z trzema pozostałymi jej członkami. W ich interesie było mieć między sobą partnera, który zmierzał w tym samym kierunku, przyczyniając się do poszerzenia obszaru stabilizacji i spodziewanego w przyszłości dobrobytu. Popierając integracyjne aspiracje Słowacji, jej wyszehradzcy partnerzy mieli też na uwadze osiągnięcie konkretnych korzyści materialnych. Ze względu na obowiązek respektowania reżimu granicznego, ustanowionego w Schengen (jednolita polityka wizowa, współpraca policji, współdziałanie w zakresie postępowania azylowego), to jest w szczególności strzeżenia granicy zewnętrznej Unii przed nielegalną migracją, pozostawienie Słowacji poza UE oznaczałoby dla pozostałych partnerów ogromne wydatki na ochronę granic między nimi a Słowacją. Granica słowacko-polska ma 547 km, słowacko-czeska 252 km, a słowacko-węgierska 669 km. Jeśli dodać do tego 106 km granicy słowacko-austriackiej, ogólna długość zewnętrznej granicy Unii po przyjęciu Polski, Czech i Węgier, a nieprzyjęciu Słowacji, wyniosłaby 1674 km. Tymczasem przyjęcie do UE czterech państw wyszehradzkich pozwoliło skrócić tę granicę ponad 16-krotnie – bowiem granica słowacko-ukraińska ma tylko 98 km¹⁹.

W dniu 14 maja 1999 r. odbyło się w Bratysławie spotkanie premierów oraz ministrów spraw zagranicznych Polski, Czech, Słowacji i Węgier. W trakcie tego spotkania przyjęty został dokument pod nazwą „Treść współpracy wyszehradzkiej”, w którym określono główne dziedziny współpracy czterech państw. Były to: polityka zagraniczna i wewnętrzna, edukacja, kultura, społeczeństwo, infrastruktura i współpraca transgraniczna. W tym czasie Grupa zeszła z kontaktów na poziomie prezydenckim na poziom rządowy. Konsekwencją tej zasadniczej zmiany w orientacji V4 (z politycznych deklaracji na konkretne działania na niższych szczeblach) było dalsze przesunięcie punktu ciężkości prac, a mianowicie skupienie się na kwestiach dotyczących bezpośrednio obywateli. W Bratysławie ustalono konkretne mechanizmy współdziałania. Odtąd spotkania szefów rządów państw wyszehradzkich zaczęły odbywać się w państwie, które obejmuje prezydencję w Grupie²⁰. Ustano- wiono rotacyjną, roczną prezydencję, co przyczyniło się do usprawnienia współpra-

¹⁸ M. Szczepaniak, *Odrodzenie...*, s. 50-51.

¹⁹ Tamże, s. 61.

²⁰ Państwa przewodniczące Grupie Wyszehradzkiej to kolejno: 2000/2001 – Polska, 2001/2002 – Węgry, 2002/2003 – Słowacja, 2003/2004 – Czechy, 2004/2005 – ponownie Polska, 2005/2006 – Węgry, 2006/2007 – Słowacja, 2007/2008 – Czechy.

cy. Każdą prezydencję, co roku w czerwcu, zamyka szczyt premierów Grupy Wyszehradzkiej, podczas którego podsumowuje się działania oraz wyznacza nowe cele i zadania na przyszłość. Zadaniem prezydencji ma być głównie merytoryczne i techniczne przygotowanie spotkań na szczycie przywódców państw. Odtąd szefowie rządów zaczęli się spotykać regularnie dwa razy w roku, przy czym jedno z tych spotkań jest nieoficjalne („bez krawatów”). Zapewniono też autonomię działania wyszehradzkim ministrom, którzy mogli od tej pory regulować harmonogram i agendę wspólnych spotkań i konsultacji zależnie od potrzeb²¹. Można uznać, że im niższy szczebel władzy przejęła lub przejmie współpraca V4, tym bardziej stała się ona lub stanie się konkretna i efektywna.

Grupa Wyszehradzka nie ma żadnych rozbudowanych struktur. Jediną jej instytucją pozostaje Sekretariat Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego z siedzibą w Bratysławie. Powołany w 2000 r. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki (International Visegrad Fund, tzw. IVF) służy wzmocnieniu inicjatyw obywatelskich i działalności organizacji pozarządowych w krajach Grupy Wyszehradzkiej. Fundusz wspiera organizacje pozarządowe poprzez liczne granty dla programów w dziedzinie kultury, nauki i edukacji oraz wspomaga wymianę pomiędzy młodymi ludźmi, współpracę przygraniczną i promocję turystyki. Przydziela również różne formy stypendiów. Roczny budżet Funduszu wynosi 5 milionów euro, na które łożą rządy wszystkich czterech krajów²². Działania współfinansowane przez Fundusz, choć rzadko trafiają na pierwsze strony gazet, są niezwykle ważne dla zwiększenia wiedzy państw V4 o sobie nawzajem. To, by Czesi, Polacy, Słowacy i Węgrzy poznali swoją historię i kulturę, jest podstawą funkcjonowania Wyszehradu jako wspólnoty regionalnej. Ciągłe jeszcze zbyt często rządzą stereotypy i uprzedzenia, jednak organizowanie spotkań, wykładów, letnich uniwersytetów, festiwali (np. Festiwal Wyszehradzki, Lubuskie Lato Filmowe) czy chociażby najskromniejszych koncertów pozwala skutecznie z nimi walczyć²³. W 2002 r. podjęto decyzję o utworzeniu Wyszehradzkiego Funduszu Stypendialnego. Współpraca wyszehradzka cieszy się więc coraz większym zainteresowaniem ze strony społeczeństw czterech krajów.

Grupa współpracuje bardzo blisko z innymi państwami środkowoeuropejskimi. Na przykład w ramach tak zwanego Partnerstwa Regionalnego, razem z Austrią i Słowenią, lub koncepcji „V4+”, która jest nazwą szerszej współpracy regionalnej. „V4+” to pojęcie otwarte, dotyczące poszczególnych projektów, które mogą włączać różne kraje. Czworokąt Wyszehradzki kooperuje również z innymi grupami regionalnymi, takimi jak kraje Beneluksu czy Rada Nordycka.

W 2004 r., po wejściu Słowacji do NATO, a następnie wszystkich czterech państw do UE, sytuacja Grupy uległa istotnej zmianie jakościowej. Cel zadeklarowany w chwili powoływania ugrupowania do życia, czyli integracja ze strukturami euroatlantyckimi, został spełniony. W tej sytuacji pojawiły się pytania o przyszłość

²¹ P. Bukalska, *Nowa Grupa Wyszehradzka w nowej Unii Europejskiej – szanse i możliwości rozwoju*, „Punkt Widzenia” VI 2003, s. 6-7.

²² <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=1029> (10.10.2007).

²³ P. Bukalska, *Nowa Grupa Wyszehradzka...*, s. 10.

V4. Czy Grupa powinna nadal istnieć, a jeśli tak to, w jakiej formie? Z tych wyzwań stojących przed Grupą zdawali sobie sprawę przywódcy państw wyszehradzkich. Wskazane było wytyczenie przed nią nowych zadań, właściwych dla funkcjonowania V4 w XXI w. Wkrótce po akcesji z 1 maja 2004 r. (12 V) w czeskiej miejscowości Kroměříž odbył się szczyt premierów, podczas którego przyjęto nową deklarację, noszącą nazwę: „Deklaracja premierów Republiki Czeskiej, Republiki Węgierskiej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej w sprawie współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej po ich wstąpieniu do Unii Europejskiej”²⁴. Nowy dokument stwierdzał osiągnięcie celów zawartych w deklaracji z 1991 r. oraz podkreślał wolę państw członkowskich, aby współpracę kontynuować. Polityka zagraniczna V4 wyraźnie zaczęła się poszerzać. Jako jedno z głównych zadań Grupy uznano wzmocnienie tożsamości krajów Europy Środkowej poprzez działania i inicjatywy regionalne. Zwrócono też uwagę na potrzebę wspólnego wkładu w rozwój UE, zwłaszcza poprzez wspieranie aspiracji państw kandydujących do członkostwa oraz kształtowanie polityki unijnej wobec państw Europy Wschodniej i Południowowschodniej. Wraz z nową Deklaracją podpisane zostały „Główne kierunki współpracy wyszehradzkiej”²⁵. Mając na uwadze założenia Deklaracji z Kroměříž, przyszła współpraca państw V4 została ujęta w czterech głównych rozdziałach: współpraca w ramach V4, w ramach UE, z innymi partnerami oraz w ramach NATO. W piątym rozdziale wymieniono mechanizmy współpracy, takie jak: współpraca rządowa, spotkania prezydentów oraz współpraca parlamentów państw Grupy.

Grupa Wyszehradzka walczy o wzmocnienie tożsamości Europy Środkowej w ramach Unii Europejskiej i promuje współpracę regionalną krajów środkowoeuropejskich. Wspólne doświadczenia z totalitaryzmem motywują kraje Czworokąta do poszukiwania sposobów wspomagania procesów demokracji na Ukrainie, Białorusi i w Mołdawii, jak też w krajach Bałkańskich, a mianowicie w Chorwacji, Bośni i Hercegowinie, Serbii i Czarnogórze, Kosowie, Macedonii i Albanii. Między krajami V4 a Ukrainą, Białorusią i Bałkanami istnieje bliskość kulturowa, językowa, w dużym stopniu podobna mentalność. Pomocne mogą być wspólne dla Europy Środkowej oraz Bałkanów, z którymi od 2006 r. Grupa rozpoczęła ściślejszą współpracę, doświadczenia historyczne. Na oficjalnej stronie internetowej Grupy możemy przeczytać, że V4 „ma na celu zachęcanie do optymalnej współpracy z wszystkimi krajami, zwłaszcza sąsiadującymi, a jej ostatecznym celem jest rozwój demokracji we wszystkich częściach Europy”²⁶. Przykładowo, gdy na Ukrainie rozpoczęła się pomarańczowa rewolucja, ministrowie spraw zagranicznych państw Grupy podczas

²⁴ Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrád Group countries after their accession to the European Union, 12 May 2004 in Kroměříž, <http://visegradgroup.eu/main.php?folderID=859&articleID=3894&ctag=articlelist &iid=1> – 26.10.2007 (tłumaczenie własne).

²⁵ Guidelines on the future area of Visegrad co-operation, 12 May 2004 in Kroměříž, <http://visegradgroup.eu/main.php?folderID=961&articleID=3897&ctag=articlelist &iid=1> – 26.10.2007 (tłumaczenie własne).

²⁶ <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=1029> (10.10.2007).

spotkania 7 grudnia 2004 r. w Krakowie przyjęli wspólne oświadczenie, w którym żądali europejskiej perspektywy dla demokratycznej Ukrainy oraz zdecydowali o wysłaniu tam obserwatorów na powtórzoną drugą turę wyborów parlamentarnych.

Po 1 maja 2004 r. odbyło się wiele spotkań, czy to prezydentów, premierów, czy ministrów poszczególnych resortów. Istotne jest, że współpraca trwa i działalność Grupy nie zamarła po osiągnięciu celu postawionego trzynaście lat wcześniej. Jednym z wielu przykładów może być spotkanie premierów, które odbyło się 10 czerwca 2005 r. w Kazimierzu Dolnym. Zakończyło ono formalnie prezydencję Polski w Grupie, a premier Węgier Ferenc Gyurcsány przedstawił priorytety prezydencji Węgier na rok 2005/2006. Premierzy podpisali dwie deklaracje. Pierwsza dotyczyła Traktatu Konstytucyjnego i problemów wynikających z odrzucenia go przez społeczeństwa Francji i Holandii. W tym kontekście premierzy Wyszehradzkiej Czwórki byli zdania, że proces ratyfikacji powinien być kontynuowany w sposób i w tempie, które odpowiada sytuacji w poszczególnych państwach członkowskich. Druga deklaracja z kolei poświęcona była Ukrainie. Premierzy wyrazili uznanie dla demokratycznych reform oraz poparcie we wdrażaniu Planu Działania UE w tym kraju. Omówili także problematykę unijną, jak również Nową Perspektywę Finansową (NPF) na lata 2007-2013 oraz Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa. Niedługo później, 30 września 2005 r., prezydenci państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej spotkali się w Wiśle, gdzie zostali zaproszeni przez kończącego drugą kadencję prezydenta Polski, Aleksandra Kwaśniewskiego. Spotkanie poświęcone było polityce europejskiej i polityce regionalnej. Prezydenci ocenili pierwszy rok obecności w UE oraz wyrazili gotowość do prowadzenia rozmów z państwami Europy Wschodniej i Południowej. Promocja marki Wyszehradu oraz przeświadczenie o potrzebie kontynuowania współpracy również były tematami rozmów.

Najbardziej aktualnym potwierdzeniem chęci współpracy w ramach V4 jest ostatni coroczny szczyt prezydentów państw członkowskich. Odbył się on w mieście Keszthely na Węgrzech w dniach 20-21 września 2007 r. Państwa reprezentowali prezydenci: Słowacji – Ivan Gaszparovicz, Czech – Vaclav Klaus, Węgier – Laszlo Solyom oraz Polski – Lech Kaczyński. Szczyt ten służył podsumowaniu trzech lat obecności czterech krajów Grupy w UE. Prezydenci pozytywnie ocenili efekty pierwszych lat członkostwa w UE. Uzgodnili również, że nie przewidują dalszego rozszerzania Grupy Wyszehradzkiej, a raczej kładą nacisk na zacieśnienie współpracy między sobą. Podkreślono korzyści ze wspólnego, silnego głosu na forum UE i NATO. Prezydenci stwierdzili również, że pogłębiona dyskusja między państwami pozwoli wypracować strategię, która na forach międzynarodowych będzie spójna. Uwagę skupiono także na wejściu do Strefy Schengen (które nastąpiło 1 stycznia 2008 r.), na swobodnym przemieszczaniu się w tej strefie oraz obiecano wprowadzenie łagodnego prawa wizowego dla państw spoza Schengen. Prezydenci oświadczyli, że nawet jeżeli wprowadzą wizy dla tych państw, będą one bezpłatne. Ponadto uzgodnili, że wejście do Schengen powinno odbyć się na równych prawach, na takich, na jakich wstępowały inne państwa. Istnieją bowiem wątpliwości w kularach Unii, czy wszystkie cztery państwa są dobrze przygotowane do wejścia do strefy.

Jednak sugestia Austrii, aby objąć Słowację dłuższym okresem kontrolnym, została solidarnie odrzucona przez Grupę Wyszehradzką.

Przez szesnaście lat istnienia V4 miała swoje lepsze i gorsze chwile i co najmniej kilkakrotnie ogłaszano koniec jej istnienia. Jedynie w 2002 r. Grupa przeszła dwa poważne kryzysy. Pierwszy nastąpił po publicznym powrocie do sprawy Dekretów Benesa przez węgierskiego premiera Viktora Orbana, gdy szefowie rządów Czech i Słowacji odwołali swój udział w spotkaniu wyszehradzkim. Drugi kryzys miał miejsce podczas „wyścigu negocjatorów” na szczycie kopenhaskim UE. Ten właśnie kryzys uzmysłowił wszystkim, że każde z czterech państw członkowskich V4 ma swoje wewnętrzne priorytety i to o nie przede wszystkim dbać będzie w Unii. Nie wyklucza to jednak współpracy tam, gdzie interesy Wyszehradzkiej Czwórki okazują się zbieżne, tak jak zbieżnym, wspólnym celem była integracja ze strukturami euroatlantyckimi. Wskazane jest zatem realistyczne, a nie maksymalistyczne spojrzenie na V4, niestawianie jej zbyt wygórowanych wymagań i elastyczne dostosowywanie się do sytuacji²⁷. Właśnie ta elastyczność umożliwiła i umożliwiała zmiany, jakim V4 uległa w ciągu szesnastu lat istnienia i jakim ulegnie w przyszłości. Należy pamiętać, że jest wiele innych wspólnych problemów i interesów, z którymi łatwiej się uporać w ramach osobnej współpracy regionalnej.

Zamiarem V4 jest wkład w budowę bezpieczeństwa europejskiego, opartego na skutecznej, uzupełniającej się oraz wzajemnie wspierającej kooperacji i koordynacji w ramach istniejących instytucji europejskich, jak również transatlantyckich. Wszystkie działania Grupy Wyszehradzkiej mają na celu wzmacnianie stabilności w rejonie Europy Środkowej. Po 1 maja 2004 r. V4 stała się ugrupowaniem w całości znajdującym się w UE i NATO, ale jednocześnie graniczącym z obszarem wschodniej i południowo-wschodniej Europy. Wobec tego państwa członkowskie uznały za konieczne wypracowanie dalszych mechanizmów współpracy, zarówno w ramach Unii Europejskiej, jak i z państwami sąsiadującymi z Grupą Wyszehradzką, oraz transferu doświadczeń i promocji działań, zapobiegających powstaniu nowych linii podziału na zewnętrznych granicach UE. Mogąc kształtować Politykę Wymiaru Wschodniego i Południowo-Wschodniego oraz układać stosunki z państwami sąsiadującymi w ramach Nowej Polityki Sąsiedztwa, państwa V4 mają przed sobą perspektywy aktywnej współpracy i możliwości współdziałania. To, czy wykorzystają tę szansę, będzie w dużej mierze zależało od istnienia politycznej woli współpracy. Konieczna była i pozostaje nadal otwarta dyskusja w regionie na temat jego przyszłości, jasne określenie priorytetów, zastanowienie się nad celami długo- i krótkoterminowymi. W interesie całego, najszerzej pojętego, środkowoeuropejskiego regionu jest, aby tak się stało.

Uważam, że największe zagrożenie dla działalności Grupy stanowi nie tyle brak własnej, sprecyzowanej drogi w Unii, a wpływ bieżącej koniunktury politycznej w krajach członkowskich na działalność V4. Trwale uniezależnienie od przesileni politycznych, takich jak wybory, powinno być priorytetem w następnych latach funkcjonowania Grupy. Na problemy związane z usiłowaniami budowania zapowiedzia-

²⁷ P. Bukalska, *Nowa Grupa Wyszehradzka...*, s. 6.

nej w 2004 r. tożsamości środkowoeuropejskiej i szukaniem nowej drogi w UE nakładają się problemy wewnętrzne państw członkowskich. Czechy jeszcze nie tak dawno miały problem ze sformułowaniem rządu, w Polsce odbyły się przedterminowe wybory parlamentarne, na Węgrzech wybuchają antyrządowe zamieszki. Wszystkie te problemy przekładają się na sytuację wewnętrzną Grupy. Jubileuszowe spotkanie przywódców państw w Wyszehradzie z okazji piętnastolecia działalności Czworokąta nie przyniosło widocznych zmian, jakie zapowiedziano 12 maja 2004 r. Ważne jest, by współpraca wyszehradzka nie ograniczała się, jak to stwierdził prezydent V. Klaus, tylko do spotkań polityków na zamkach. Potrzebny jest pomysł na nowe oblicze Wyszehradu. Kto wie, czy po kolejnych wyborach na Węgrzech, Słowacji, w Polsce czy Czechach sytuacja nie zmieni się całkowicie. Jednak ważne jest, by uniezależnić Grupę Wyszehradzką od braku konsekwencji wśród rządzących. Może tak krytykowana biurokracja i instytucjonalizacja Unii Europejskiej jest szansą dla Europy Środkowej. Stworzenie wielu instytucji wypełniających ustalone zadania znacznie usprawniłoby integrację w naszym regionie. Potrzebne są nowe cele określające kształt przyszłej integracji. To są problemy, nad którymi może warto zastanowić się nie tylko na szczeblu władz państwowych. Doceniając szesnastoletni dorobek Grupy Wyszehradzkiej, mam nadzieję, że będzie mogła ona odgrywać wciąż ważną rolę na płaszczyźnie przemian środowiska środkowoeuropejskiego.

Zusammenfassung

Die Bedeutung und Rolle der Visegrád-Gruppe in Jahren 1991-2007

Das Jahr 1989 veränderte die Kraftverhältnisse in Europa. Polen, Tschechoslowakei (seit 1993 Tschechien und Slowakei) und Ungarn versuchten die gegenseitige Beziehungen in den geänderten Realien neu in Ordnung zu bringen. In dem vorliegenden Aufsatz wurde die Zusammenarbeit dieser Städte im Rahmen der Visegrád-Gruppe beschrieben – das heißt ihre Genese, Eigenart und Funktion. Es wurde auch dargestellt, welche Rolle diese regionale Institution in Integration ihrer Mitgliedsstaaten mit NATO spielte.

Kennzeichnende Eigenschaft der im Jahre 1991 entstandenen Gruppe war und ist bis heute die sich immer ändernde Intensität der Zusammenarbeit in ihrem Rahmen. Das im Moment der Gründung der Gruppe deklarierte Ziel, das heißt Integration mit den euroatlantischen Strukturen, wurde im Jahre 2004 erreicht. In dieser Situation erschienen die Fragen nach der Zukunft der Gruppe. Soll sie noch weiter existieren? Wenn ja, dann in welcher Form? Antwort auf diese Fragen versuchte man in diesem Aufsatz zu finden.